

ביקורת ספרים

רפאל כהן-אלמגור

גבולות הסובלנות והחירות

(תיאוריה ליברלית והמאבק בכהנאות)

נבו, הוצאה לאור (1994)

353 עמודים, כולל פתח דבר של ג'פרי מרשל ושל דוד הד

מאת

קלוד קליין

י"אמר מיד: חסד עשה המחבר עם הקורא הישראלי בכך שדאג לתרגום ספרו לשפה העברית¹. מאחר שהחיבור דן באחת הסוגיות המרכזיות ביותר בחיינו הציבוריים, רצוי היה לאפשר את הרחבת חוג קוראיו הפוטנציאליים.

באופן טבעי, הספר מחולק לשני חלקים כמעט שווים: החלק הראשון מציג את התיאוריה לגבי גבולות הסובלנות והחירות, בעוד שהחלק השני מביא לנו את ה"יישום" ברימוקרטיה הישראלית, כשמדובר ב"תגובה הישראלית לתופעה הכהנאית".

אין ספק, שבפנינו ניצב חיבור באיכות גבוהה ביותר היונק מהמסורת האוקספורדינית בצורה מושלמת (ואף, אולי, מושלמת מדי). המחבר שולט בצורה מדהימה בשיטה שעשתה את גדולתה של האסכולה האנגלית-אוקספורדית. על מה מבוססת שיטה זו?

במקום להציג שיטה פילוסופית בצורה רחבה, ולפעמים כבדה (לפי הדגם

1 הספר מבוסס על עבודת הדוקטור של המחבר. פורסם במקור תחת הכותרת *The Boundaries of liberty and tolerance — The struggle against Kahanism in Israel* (Florida, 1994).

הגרמני, למשל), מעדיפים להציג שורה של עקרונות ולבחון אותם באופן המאפשר מעקב מתמיד אחר המשמעות היישומית של אותם עקרונות. למותר לומר, שלשיטה הזאת יתרונות רבים, במיוחד לאותם המחברים אשר בסופו של דבר בודקים את ההשלכות המשפטיות של אותם עקרונות. כאן אני רואה את גדולתה של השיטה אשר תרמה רבות לתרבות המשפטית המערבית. כאמור, ד"ר כהן-אלמגור למד את השיטה על בוריה. הוא שולט בה ומעביר בצורה יפה, מעניינת, תוך התייחסות אישית אשר אינה פוגמת ברצף, את כל נפתולי הוויכוח מסביב לרעיון החירות והסובלנות. בין מיל לאמרסון, בין דוורקין לרולס (Rawls), שום מחבר ושום טיעון אינם זרים לו. הוא מצליח להבחין הבחנות דקות ביותר בצורה יפה. למשל: התייחסותו למה שקרוי "טיעון כיבוד הזולת" יכולה להיחשב כמודל של ניתוח מצלח, מלוטש ופורה.

ואמנם, הגם שבחברה המודרנית עקרון כיבוד הזולת נראה כברור מאליו, יש צורך לנתח את הבסיס הרעיוני לאותו טיעון. אדגים כאן את הדיאלקטיקה הפרדוקסלית של הנושא. שעה שהחברה המערבית פיתחה את רעיון הסובלנות תוך מאבק חסר-פשרות כנגד כל הדתות והשיטות אשר התיימרו להחזיק באמיתות מוחלטות, הייתה המשימה העיקרית באותה תקופה (המאות הי"ז-י"ט), שיכנוע בצידקת עקרון הסובלנות, כתוצאה מעקרון כיבוד הזולת. כיום אנו עדים למאמץ הפוך! העיקרון עדיין עומד על כנו, יותר מקובל מתמיד, אך תופעות חברתיות ופוליטיות מודרניות גורמות להתרכזות בשאלת גבולותיו של העיקרון ולא בשאלת עצם ביסוסו. מכאן אך טבעי הדבר שכהן-אלמגור מוליך את קוראיו אל תוך הוויכוח הקשה ביותר בחברה המודרנית. כוונתי לדיון על הרלטיביזם. כידוע, הדיון הזה שואל בסופו של דבר את השאלה הקרדינלית הבאה: כלום חברה מסוימת (למשל: ליברלית, מערבית וכדו') יכולה לטעון עליונות על חברות אחרות, המוגדרות כמסורתיות או אף כפרימיטיביות. לאחר תקופה ממושכת, שבה הזרמים הנחשבים כליברליים קיבלו את הרלטיביזם בצורה בלתי-מעורערת (כלומר: שהם עשו כאילו אין שום ערך עליון למודרניות המערבית), עברנו היום לעידן שבו נשאלות שאלות נוקבות בנדרן. כאן אנו פוגשים בעקרון גבולות הסובלנות. כאמור, כהן-אלמגור מגיש לנו את המערכת הקונספטואלית הנחוצה.

בסופו של דבר, כהן-אלמגור מצליח לשכנע אותנו בטיעונו העיקרי, כלומר: הרעיון שלפיו החברה הליברלית חייבת לאמץ לעצמה גבולות מסוימים לחופש הדיבור – כלומר: לסובלנות – דווקא מטעמים של מוסר, ואף ניתן להוסיף מטעמים של מוסר פוליטי. כך, למשל, נדמה לי שביקורתו על פסק-דין ניימן (מ-1984), אשר אפשר לרשימת "כך" לרוץ לבחירות, מוצדקת ומשכנעת. אזכיר כאן שבעניין זה בית-המשפט העליון לא הסכים להרחיב את הלכת ירדור למקרה של רשימה גזענית ואנטי-דימוקרטית (ושופטי בית-המשפט העליון הגדירו את רשימת

"כך" ככזאת). במלים אחרות: שופטי הרוב חשבו, שיש לעצמם את החולתה של הלכת ירדור למקרה של רשימה אשר אינה מקבלת את האופי היהודי של המדינה (או אף אינה מקבלת את המדינה כלל) ולא להרחיב את ההלכה, כאמור. בעניין זה, בעליל, אנו יכולים לגלות גישה מסוימת לגבי סולם הערכים המקובל, שכהן-אלמגור חולק עליו.

עם זאת, המחבר אינו דן כלל בשאלת ההגבלות על מפלגות אנטי-ציוניות. האם מסגרת הטיעונים שהמחבר משתמש בה אינה יישימה לגבי רשימות אלה? במלים אחרות: האם יש להבדיל לפי האידאולוגיה העומדת מול המדינה? דומה, שהשאלה הזאת די חשובה ומצריכה עיון. הרי אין כאן הבדל של ממש מבחינת תיאוריית הסובלנות.

אוסף גם זאת: כללית נדמה לי, שחסר מימד מסוים בעבודה חשובה זו. אמנם, כהן-אלמגור מתמודד יפה עם התיאוריה האנגלית, אך כלום רק באנגליה עסק בנושא זה? האם לא היה מקום לבדוק את "הסמונת ויימר" בצורה מעמיקה? ומה בדבר התיאוריה של המהפכה הצרפתית בתקופת הטיורור, שלפיה אין להכיר בחירות של אויבי החירות? אמרה זו ("Pas de liberté pour les ennemis de la liberté"), המיוחסת ל-Saint-Just (ממקורביו של Robespierre) היתה בסופו של דבר הבסיס הרעיוני והמוסדי-פוליטי של הטיורור. במלים אחרות: נדמה לי, שהיה כאן מקום לצאת במקצת מהאינסולריות האנגלית (ואף מעבר לדוגמת סקוטי) וללמוד מן הניסיון ההיסטורי האירופאי, בעיקר בין שתי מלחמות-העולם. נדמה לי, שדווקא בשל הרקע הישראלי המיוחד היה הספר מתעשר. באופן יותר רחב חסרה כאן הראייה של ההשפעה על המשטר ועל הגנתו. לגבי המשפטן נושא זה חשוב ביותר ואף, כאמור, מודרני. כלום יכול דוד לכבול את הדורות הבאים בכללים נוקשים מסוימים? בזמן המהפכה האמריקנית כבר חשב Jefferson שהדבר מנוגד לעקרונות הדימוקרטיה. מכאן נושא ההוראות הבלתי-ניתנות לשינוי בחוקה מופיע כחמור עוד יותר. וכיצד יכולים אנו להגדיר את העקרונות הנובעים מן הסעיף 7 המפורסם בחוק יסוד: הכנסת? הוא-הדין לגבי הוראות חוק המפלגות, אשר אף הוא אמור למנוע הקמתן של מפלגות מסוימות. המשטר מגן על עצמו תוך רמיסת כיבודה של חירות הביטוי של קבוצות מסוימות. איך נבין ונסביר, למשל, את התופעה הטרגיקומית של הפסקת הבחירות באלג'יריה, בן שני הסיבובים, כאשר התברר שהפונדמנטליסטים עומדים לנצח? היש פרדוקס יותר גדול מזה? נדמה לי שהיה מקום להרחיב בכיוון הזה.

אך, כאמור, עם כל אלה אין להתכחש לעובדה שבפנינו מחקר חשוב ויפה, המבטיח רבות כאשר מדובר בחוקר צעיר שזה ספרו הראשון.

